

KULTURVÄRDEN

HÅLLBARA AFFÄRER

Ansvarskod för leverantörer

ANSIKTSLYFT FÖR NATIONALSCENEN

Dramaten rustar upp för nya krav

EFTER RYSSHÄRJNINGARNA

Lövstabruks återkomst

K

GÖTEBORGS RÄDDNING

Nya Älvsborgs fästning står stadigt

GULDKORN TILL SEMESTERN

Åtta favoritplatser från nord till syd

PÅ SPANING I KALMARSUND

Grimskärs skans dolda historia

Stämningfulla

RUINER

ALLTID PÅ SPRÅNG

UTANFÖR mitt fönster sjunger bofinken, på väggen hänger papperskopior av tidningen du vilar ögonen på. Det blir som vanligt en kombination av pågående byggprojekt, historiska händelser och fascinerande fastigheter i en härlig blandning.

Vill du hyra ett spännande besöksmål? Då ska du läsa om Nya Älvsborgs fästning, kanske inte så ny längre, men en spännande plats med stor potential. Det blir ganska mycket sten i det här numret, då vi lägger fokus på alla de ruiner som Statens fastighetsverk förvaltar. Vad är en ruin? Och hur ska den skötas? Vi tipsar även om några bra utflyktsmål. Du hittar fler på sfv.se såklart.

Innan det är dags för semester drar vi igång planeringen för nästa sommarnummer parallellt med höstens tidningar. Alltid på språng efter nya artikelidéer. Har du tips så hör gärna av dig!

Apropå tidningar så har vi ett stort lager av gamla nummer, fattas något i din samling? Hör av dig till kulturvarden@sfv.se om du vill komplettera. Enstaka nummer bjuder vi på, behöver du många så bjuder vi på tidningen men tar betalt för portot.

Trevlig sommar!

MIA FERNLUND
chefredaktör

FOTO JEANETTE HÄGGLUND

Operans renovering närmar sig

FOTO SFV

Den 15 april lämnade SFV in en hemställan till finansdepartementet om att genomföra om- och tillbyggnaden av Kungliga Operan.

Vad innebär det, Kjell-Åke Averstad, projektägare för Ny Opera i Operan?

– Statens fastighetsverk och Operan har nu en gemensam lösning som uppfyller Operans mål och krav på en Ny Opera i Operan (NOIO). Förslaget visar att det är möjligt att genomföra projektet. Nu återstår beslut av regering och riksdag om förslaget ska bli verklighet.

Varför har det tagit så lång tid att få fram ett förslag – förstudien var klar 2015?

– Projektet är stort och komplext. Vi har behövt gott om tid för att få fram en lösning som möter Operans krav för en utvecklad verksamhet.

Vad innebär förslaget?

– Hela byggnaden renoveras och en om- och tillbyggnad mot Kungsträdgården görs. Där ryms bland annat en ny scen och nya repetitionssalar för orkester och balett. Logistiken blir väsentligt förbättrad, liksom arbetsmiljön och akustiken för publik och utövare på scen. Även tillgängligheten förbättras. Byggnaden blir dessutom mer miljöeffektiv, energibesparingen bedöms bli 40 procent. Operakällaren ges möjlighet till motsvarande verksamhetsyta som idag.

Hur ser tidplanen för projektet ut?

– Först måste vi få beslut om finansiering och planer och tillstånd. Tidigast möjliga byggstart är 2023. Projektet kan vara färdigställt under 2027.

KULTURVÄRDEN NUMMER 2, 2019

Statens fastighetsverk ger ut Kulturvärden fyra gånger per år för att du ska få kunskap om Sveriges kulturarv. SFV:s uppgift är att se till att fastigheternas själ och karaktär lever och bevaras till kommande generationer. Genom staten är du delägare, tillsammans med tio miljoner andra svenskar.

Ansvarig utgivare

Hanna Lindstedt Hallsten

Chefredaktör Mia Fernlund

Redaktionell produktion

Springtime-Intellecta

Redaktör Johan Wickström

Art Director Sara Bidö

Korrektur Helena Walldow

Texter Anders Borg, Mia

Fernlund, David Grossman,

Lars Hjertberg, Thorsten

Sandberg, Johan Wickström

Foto Roger Borgelid, Borgholms

slott, Melker Dahlstrand,

Ulf Grünbaum/TT, L.G. Foto,

Krigsarkivet, Åke E:son

Lindman, Maddoc/Mattias

Johansson, Bert Leandersson,

Marinmuseum, Antony

McAulay, Sophie McAulay,

Niels Poulsen Mus/Alamy

Stock Photo, Peo Olsson, Oktod,

Joel Persson, Mattias Petters-

son/Harakers Bygg, RPBaiao's,

Lennart Rosander, Lena S/

Mostphotos, Tommy Sjöberg/

Mostphotos, Svenska Unesco-

rådet, Svante Örnberg

Illustration Veronica Ballart

Lilja, Oskar Olsson

Repro Turbin

Tryckeri Norra Skåne Offset

www.sfv.se

issn 1104-845x

Omslaget Alvastra klosterruin

Foto: Stefan Johansson/

Mostphotos

Kontakta oss

Kundservice www.kulturvarden.prenservice.se eller 0770-457 152

Redaktionen kulturvarden@sfv.se eller 010-478 70 00

Postadress Kulturvärden, Box 2263, 10316 Stockholm

6

**VÄRDEFULLA
BYGGNADSRESTER**
På upptäcktsfärd i det
vittrande kulturarvet

14

I VÄNTAN PÅ NÄSTA AKT
Efter 111 år får Dramaten
nya ledningar

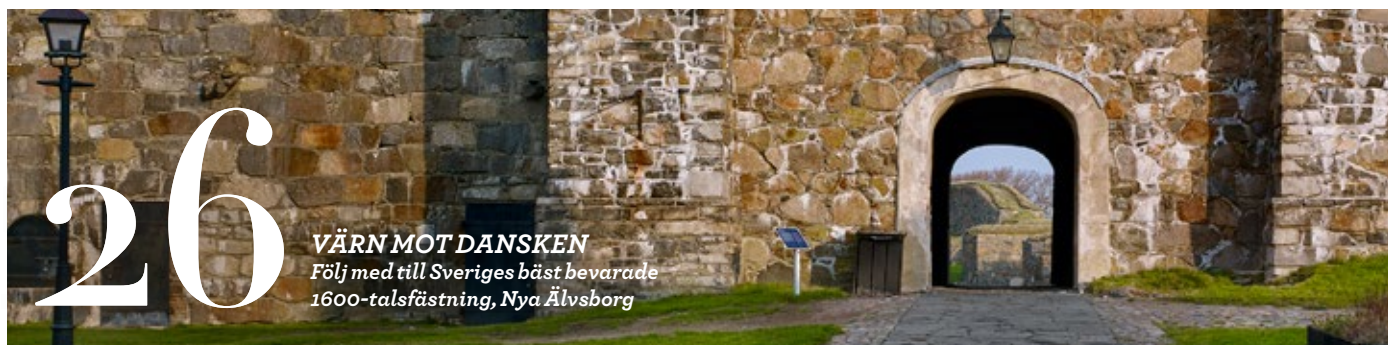
16

LJUSPUNKTER I SOMMAR
Från Öja till Fatmomačke – åtta
favoritställen inför semestern

26

VÄRN MOT DÅNSKEN
Följ med till Sveriges bäst bevarade
1600-talsfästning, Nya Älvsborg

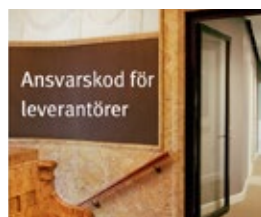
MÖTESPLATS 5
Carolina Redviva
i harmonisk form

ANEKDOTEN 24
Familjen De Geer
på Lövestabruk

SKISSEN 34
Grimskärs skans
har spanat klart

ANSVARSKOD 36
Nya regler för
hållbart arbete

KRÖNIKA 39
Kulturarvet berör alla
och skapar gemenskap

FOTO MADDOC/MATTIAS JOHANSSON

Fornborgen drivs vidare

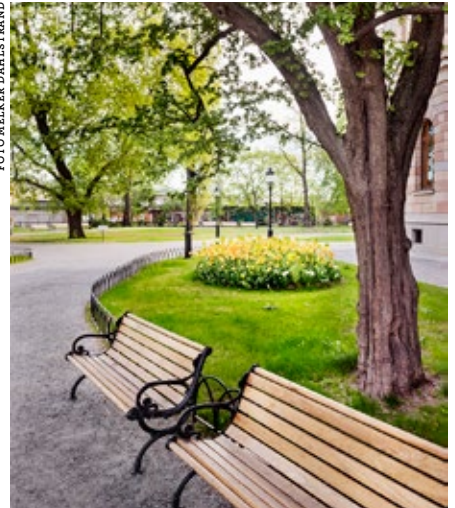
MÖRBYLÅNGA KOMMUN tar över ansvaret för att driva Eketorps fornborg på Södra Öland efter att Kalmar läns museum lämnat som hyresgäst.

Det innebär att borgen står redo att möta sommarens besökare med bland annat kafé, butik och guidade visningar.

– Som förvaltare är vi förstås väldigt glada och hoppas att såväl gamla som nya besökare hittar hit, säger Maria Nordh, fastighetschef vid SFV.

Försvansanläggningen, som förvaltas av Statens fastighetsverk, härstammar från 300-talet men har rekonstruerats i modern tid.

FOTO MELKER DAHLSTRAND

LITEN PARK AV STOR BETYDELSE

NATIONALMUSEUMS park har, liksom museibyggnaden, renoverats för att återspegla ursprungsplanen. Gångvägarna har rustats upp och växtligheten har kompletterats med nya träd, buskar samt blomsterplanteringar runt skulpturer och vid sittplatser i parkens centrala och soligaste delar. Parken är ett typexempel på det sena 1800-talets stadspark i litet format – en romantisk promenadplats med utpräglad rumslighet, intimitet och variation.

FOTO SFV

HUMLEGÅRDEN PLANTERAR NYTT

FÖR 400 ÅR sedan anlades Humlegården som en köksträdgård till Stockholms slott. På den tiden fanns det fruktträd i Humlegården, men det var först på 1800-talet som den berikades med många för Sverige ovanliga träd. Det är träd som under årens lopp försvunnit, men i vår har 24 av dessa trädarter återplanterats som en hyllning till Humlegårdens jubileum, till exempel syrener, tulpanträd, magnolia och blodlönn. Projektet är ett samarbete mellan SFV och Stockholms stad.

FOTO PEO OLSSON

SKISSERNAS BLEV ÅRETS MUSEUM

SKISSERNAS museum i Lund har utsetts till Årets museum 2019 av organisationen Sveriges Museer. Juryn valde Skissernas museum eftersom det har blivit "en mötespunkt där kreativiteten får ta plats genom ett imponerande publikt utbud" och för att de "med tillgänglighet och hållbarhet i fokus förändrat både byggnad, innehåll och arbetssätt".

Skissernas museum nyöppnades i januari 2017 efter att SFV genomfört en omfattande om- och tillbyggnad.

FOTO MATTIAS PETTERSSON/HARAKERS BYGG

FRISKARE LUFT I SLOTTSKAFÉÉT

ATT BEVARA en kulturhistoriskt värdefull miljö och samtidigt få en fungerande ventilation är knepigt. I Västerås slott har man haft problem i kafédelen under en längre tid. För att komma till rätta med problemet har Statens fastighetsverk nu byggt in ventilationskanalerna i en platsbyggd soffa, vilket resulterat i bra inomhusluft samtidigt som lösningen är osynlig. Ventilationsaggregatet är placerat under kaféet och nås genom en håltagning i golvet.

Plats för möten

ÄNTLIGEN har Carolina Rediviva i Uppsala öppnat sin huvudentré igen efter två års renovering. Syftet har varit att anpassa biblioteket, som invigdes 1841, till dagens krav på arbets- och studiemiljö.

– Tillgängligheten har ökat liksom möjligheterna att använda den speciella och vackra byggnaden som plats för möten och samtal, säger Ingrid Eiken Holmgren, generaldirektör vid SFV.

Ombyggnaden har framför allt gjorts i entréplanet och i entresolvåningen en trappa upp. Den tidigare dragiga entrén har fått en karusellsluss helt i glas. De nymålade väggarna i entréplanet lyser i kontrastrika färger, samtidigt som det nymålade vita taket och de gråa kalkstensdetaljerna skapar en harmonisk helhet.

MARIA UGGLA

Kronobergs slottsruin ligger strategiskt belägen på en holme i Helgasjön strax utanför Växjö. Fästningen anlades ursprungligen på 1300-talet av Växjö biskopar, men fick sin nuvarande utformning under Gustav Vasa, sedan hans soldater återerövrade fästningen från Nils Dackes trupper under Dackefejden 1542–43.

VÅRDAT FÖRFALL

De svenska ruinerna kräver mycket kärlek och omvårdnad för att klara trycket från allt fler besökare. Statens fastighetsverks ruinexperter går en ständig balansgång mellan bevarande och äkthet och att göra ruinerna tillgängliga för allmänheten.

TEXT Anders Borg

Borgholms slottsruin på Öland är populär som konsertarena och gästas varje år av en rad artister. Scenen är byggd så att den kan sänkas ned för att inte störa upplevelsen av ruinen.

FOTO BORGHOLMS SLOTT

»Vår målsättning är att slottsruinen ska vara öppen och tillgänglig för en bred allmänhet.«

Snart börjar årets turistinvasion på Öland. Tusen och åter tusen semesterfirare kommer över Ölandsbron på väg mot en kortare eller längre vistelse på den populära sommarön. Många av sommargästerna kommer också att besöka Borgholms slottsruin, som tronar på en höjd ut mot Kalmarsund strax utanför Borgholm. Slottet, som är ett av Ölands mest omtyckta utflyktsmål, är en av landets mest välbevarade ruiner med sina intakta murar och de fyra runda hörntornen. Den ursprungliga fästningen antas ha sina rötter så långt tillbaka som på 1100-talet, medan den slottsruin som möter besökarna i dag började byggas i slutet av 1500-talet.

Men många av sommarens besökare kommer inte bara för att studera det historiska minnesmärket utan för att gå på konsert. Sommartid är Borgholms slottsruin en av Sveriges mest uppskattade arenor och under juli och augusti i år kommer tusentals människor att strömma dit för att se och lyssna på uppträdanden med bland andra Laleh, Ulf Lundell och Weeping Willows.

Utnyttjandet av Borgholms slottsruin som konsertanläggning är ett exempel på den balansgång som alla ruinvårdande

institutioner världen över har att hantera – avvägningen mellan bevarande och tillgänglighet. Båda ambitionerna är viktiga och självklara. Att värna om äkthet och att bevara ruinen i dess nuvarande skick är centralt i all ruinvård. Samtidigt finns tydliga krav på att ruinen ska vara tillgänglig för intresserade besökare och att dessa ska kunna vistas i ruinen på ett säkert sätt utan att riskera att skadas av till exempel nedfallande stenar.

I SVERIGE HAR Statens fastighetsverk (sfv) ansvaret för drygt 30 av landets mest betydelsefulla ruiner och hanterar därmed också balansgången mellan bevarande och tillgänglighet för varje enskild ruin. Héléne Hanes är kulturarvsspecialist och en av dem som arbetar på sfv med att ta fram vårdprogram för ruinerna. Hon välkomnar konsertgästerna till Borgholms slottsruin, men är samtidigt noga med att poängtera att de andra verksamheterna inte får ta överhanden och leda till en trivialisering av ruinerna.

– Vår målsättning är att slottsruinen ska vara öppen och tillgänglig för en bred allmänhet. Men om en ruin blir populär i en annan kapacitet, till exempel som

UPPTÄCK RUINERNA

21. Bohus fästning i Kungälv norr om Göteborg har aldrig erövrats i strid trots minst 14 belägringar under dess 700-åriga historia.

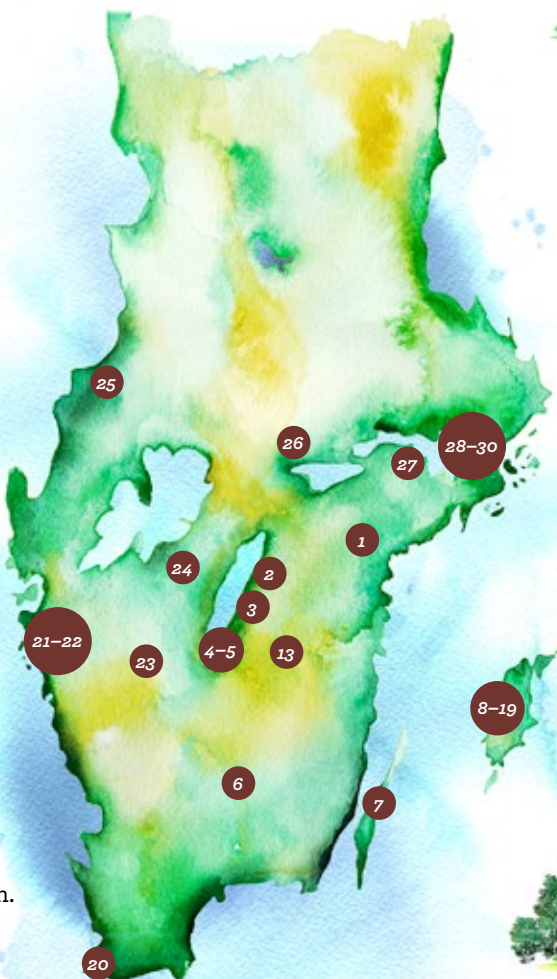
4-5. Näs och Visingsborgs slottsruiner på Visingsö i Vättern. Näs slott var den dominerande kungaborgen under 1200-talet. Visingsborg var ätten Brahes främsta slott i grevskapet.

6. Kronobergs slottsruin utanför Växjö är i sin nuvarande utformning en typisk Vasaborg med sina fyra runda hörntorn.

7. Borgholms slottsruin, med rötter i 1100-talet, har spelat en viktig roll i de många krigen mellan Sverige och Danmark. I dag är ruinen bland annat en uppskattad konsertarena.

30. Haga slottsruin blev aldrig det lustslott i Hagaparken som Gustav III planerat. Efter kungens död avbröts bygget och i dag återstår bara den omfattande grunden som ligger strax bakom Haga slott.

3. Alvastra kloster övergick efter reformationen på 1520-talet till att bli en kungsgård och började snart förfalla. När Per Brahe d.ä. uppförde Visingsborgs slott (5) hämtades sten från Alvastra till hans bygge.

8-19. Hansestaden Visby har en rad välbevarade kyrkoruiner från medeltiden. Runt innerstaden löper den nästan helt intakta ringmuren.

1 Johannisborgs slottsruin	Norrköping	11 Drottens kyrkoruin	Gotland	21 Bohus fästning	Kungälv
2 Nunneklostret klosteruin	Vadstena	12 S:ta Gertrud kyrkoruin	Gotland	22 Ragnhildsholmen	Kungälv
3 Alvastra kloster klosteruin	Ödeshög	13 S:t Göran kyrkoruin	Gotland	23 Vädershalm borgruin	Ulricehamn
4 Näs slottsruin	Jönköping	14 S:ta Karin kyrkoruin	Gotland	24 Höjentorps slottsruin	Skara
5 Visingsborgs slottsruin	Jönköping	15 S:t Klemens kyrkoruin	Gotland	25 Eda skans ruin	Eda
6 Kronobergs slottsruin	Växjö	16 S:t Lars kyrkoruin	Gotland	26 Käggleholms slottsruin	Örebro
7 Borgholms slottsruin	Öland	17 S:t Nicolai kyrkoruin	Gotland	27 Vårfrubergs klosteruin	Strängnäs
8 Roma klosteruin	Gotland	18 Dalmanska tornet	Gotland	28 Svartsjö gamla slottsruin	Ekerö
9 Helge And's kyrkoruin	Gotland	19 Tjarkokeriet	Gotland	29 Adelsö-Alsnö hus	Ekerö
10 S:t Olofs kyrkoruin	Gotland	20 Falsterbohus ruin	Vellinge	30 Slottsruinen Haga	Solna

konsertarena, är det viktigt att inte tappa bort upplevelsevärdet av själva ruinen.

– Därför har vi skapat lösningar så att evenemangen inte blir överordnade ruinen som minnesmärke. I Borgholms slottsruin har vi gjort det genom att bygga en estrad som går att sänka ned så att den inte ska störa upplevelsen av borggården för besökare som kommer dit för att de är intresserade av ruinen, säger Héléne Hanes och berättar att sfv enligt samma princip även beslutat att de åskådarläktare som byggts upp vid Roma klosterruin på Gotland måste vara nedmonterade under de månader då det inte spelas teater i den gamla ruinen.

Huvuddelen av de cirka 30 ruinerna, som tidigare förvaltades av Riksantikvarieämbetet, överfördes 2015 till Statens fastighetsverk tillsammans med en rad andra kulturfastigheter. sfv:s ruininnehav sträcker sig numera från Falsterbohus ruin i Vellinge i söder till den värmländska befästningsruinen Eda skans intill norska gränsen i norr (se karta).

EN AV DE mer storslagna ruinerna i sfv:s innehav är Bohus fästning i Kungälv med sin storlek, sitt höga läge över Göta älv och det fortfarande intakta tornet ”Fars hatt”. Fästningen

var ursprungligen en norsk postering på gränsen till Sverige, men förlorade sin strategiska betydelse när Bohuslän blev svenskt efter freden i Roskilde 1658. I samma fredsöverenskommelse tillföll också Blekinge och Skåne Sverige, varvid även borgen Kronoberg utanför Växjö miste sin betydelse som gränsfästning. Jämfört med Bohus fästning är Kronobergs slottsruin betydligt mer förfallen, men har en nog så spännande historia. Bland annat kontrollerades fästningen en tid av Nils Dacke under det bondeuppror mot Gustav Vasa som leddes av honom.

Trots att det är ett av Sveriges minsta landskap intar Gotland en särställning med inte mindre än tolv av de totalt 30 ruiner som Statens fastighetsverk ansvarar för. I Visby förvaltar sfv nio kyrkoruiner och därutöver Roma klosterruin, ett av tornen i Visby ringmur samt ytterligare en mindre byggnad i anslutning till muren. Tillsammans med sina kolleger ansvarade Héléne Hanes för att ta fram vårdprogrammet för S:ta Katarina kyrkoruin invid stadens stora torg.

Tornet Fars hatt från slutet av 1600-talet dominerar intrycket av den imponerande ruinen Bohus fästning, vid Göta älv. Fästningen började byggas i början av 1300-talet, då som en norsk gränspostering.

Johannisborgs slottsruin från 1600-talet är förvånansvärt anonym, trots att den ligger precis intill södra stambanan och kan ses från tåget strax innan man kommer fram till Norrköping norrifrån.

FOTO LENA S/MOSTPHOTOS

– Vi hade långa och spännande diskussioner kring hur S:ta Katarina skulle bevaras och tillgängliggöras på bästa sätt. En viktig fråga för oss är hur människor rent fysiskt ska kunna komma in i ruinen. Som myndighet har vi tydliga krav på oss att tillgängliggöra, men samtidigt vill vi inte skapa alltför permanenta lösningar som stör ruinens äkthet, berättar Héléne Hanes.

SKICKET SOM RUINERNA i Statens fastighetsverks ägo befinner sig i varierar stort. Vissa är anslående som Borgholms slottsruin eller Bohus fästning – andra är knappt mer än några mossbelupna stenbumlingar som Alsnö hus på Adelsö utanför Stockholm. Men även till synes välbevarade ruiner kan kräva stora underhållsinsatser. På Bohus fästning har SFV haft återkommande problem med nedfallande stenar.

– Det är en välbesökt plats och vi måste vara säkra på att en lös sten inte kan skada besökarna. Faller stora partier, till exempel del av en mur, bygger vi upp. Faller en sten ner i ett läge där den inte riskerar att skada låter vi den ligga kvar, säger Héléne Hanes.

DEFINITIONEN AV EN RUIN

”En ruin är en lämning eller rester av ett svårt skadat eller förfallet byggnadsverk som i princip är omöjligt att återställa.”

Ruiner som finns alldeles intill oss men som vi ändå knappt noterar när vi skyndar förbi dem har en särskild fascination anser Héléne Hanes. Som exempel nämner hon Haga slottsruin i Solna som har en spännande historia. Trots att ruinen ligger bara en kilometer från Stockholms innerstad är den svår att upptäcka.

– Hagaparken är ett av stockholmarnas mest populära utflykts- och promenadområden, men det är få som hittar fram till grunden till det som

skulle blivit Gustav III:s lustslott i den kungliga parken. Efter mordet på kungen på maskeradbalen 1792 avstannade bygget och nu finns bara den omfattande grunden kvar, strax bakom Haga slott där kronprinsessparet bor i dag.

HAGAPARKEN GENOMKORSAS AV gång- och cykelvägar, men ingen av dem leder till slottsruinen. För att hitta den måste man ta sig fram på småstigar. Men det är definitivt värt besväret lovar Héléne Hanes, som menar att just det hemlighetsfulla kan skapa en fantastisk spänning i upplevelsen av en ruin.

»En ruin är inte en hög sten, utan varje ruin skapar sitt eget intryck, sin egen särskilda stämning.«

– Ruiner berättar något om livets förgänglighet. Som besökare kan man känna sig sorgsen för att byggnaden är övergiven. Men man kan också fantisera om hur den kan ha sett ut i sin glans dagar. Du är inte bunden av nuet som i en vanlig byggnad. Ruinen är en plats där dina tankar kan sväva helt fritt, säger Héléne Hanes.

– Det finns väldigt mycket skönhet i en ruin. Du kan se hur byggnaden är uppbyggd. Murverket och konstruktionen är synlig och döljs inte av något innertak.

I sin syn på ruinernas betydelse får hon medhåll av Lars Cnattingius som utan tvekan är vårt lands nestor inom ruinvärd och som tillsammans med Nanna Cnattingius skrivit det enda moderna svenska samlingsverket om just ruiner, ”Ruiner – historia, öden och värd”.

– En ruin är inte en hög sten, utan varje ruin skapar sitt eget intryck, sin egen särskilda stämning, säger han och fortsätter:

– Just stämningsskapandet var centralt när vi i Sverige började återupptäcka våra historiska ruiner i mitten av 1800-talet. Då blev de svenska ruinerna på allvar intressanta som besöksmål, men på den tiden betraktade man dem mer som platser för känslomässiga upplevelser än som historiska artefakter.

TROTS ATT DET nu gått många år sedan Lars Cnattingius gick i pension efter en lång karriär inom Riksantikvarieämbetet är passionen för ruiner fortfarande lika stark. Och det är med stor glädje han betraktar det ökande intresset i Sverige för historia i allmänhet och för ruiner i synnerhet.

Den ökande entusiasmen från allmänhetens sida är också påtaglig. Héléne Hanes konstaterar att allt fler vill känna historiens vingslag på de platser där viktiga händelser utspelat sig under århundradenas lopp.

– Många människor är stolta över vilka fina ruiner och fastigheter vi äger gemensamt. Det är verkligen fascinerande att känna hur stort intresset är, avslutar kulturarvsspecialisten Héléne Hanes. *

Visingsborg på Visingsö i Vättern började byggas av Per Brahe d.ä. på 1570-talet och var fullt utbyggt knappt hundra år senare. Men redan 1680 övergavs slottet sedan grevskapet dragits in till kronan. Slottet förstördes slutgiltigt vid en förödande brand 1718.

St. Katarina är kanske den ståtligaste av alla kyrkorutiner i Visby. Med sitt läge intill Stora torget är den såväl ett välbesökt turistmål som en flitigt använd lokal för konserter, seminarier och andra arrangemang. Den ursprungliga kyrkan stod färdig runt 1250.

VÄXTLIGHETEN – BÅDE HOT OCH TILLGÅNG

VÄXTLIGHETENS vara eller inte vara är en ständig diskussionsfråga för alla som arbetar med underhåll av de svenska ruinerna. Under 1800-talet betraktades murgröna och andra växter som frodades i de raserade murresterna som omistliga delar av den romantiska aura som omgav ruinerna. Ju mer förfallna ruinerna var, desto mer pittoreska ansågs de vara. Men i takt med att bevarandeperspektivet successivt blev allt viktigare kom växtligheten att ses lika mycket som ett problem som en tillgång.

För Lars-Erik Berglund, fastighetsförvaltare på Statens fastighetsverk och

bland annat ansvarig för skötseln av flera av ruinerna på Gotland, är hanteringen av den ofta ymniga växtligheten en central fråga när de årliga underhållsarbetena planeras.

– Det akuta underhållet handlar mycket om säkerhet för att man över huvud taget ska kunna vistas i ruinerna utan att få nedfallande stenar i huvudet. Det arbetet innebär bland annat att sätta fast lösa stenar och återställa putsen runt portarna, men minst lika mycket handlar det om översyn av det som växer på och i ruinerna, säger han och fortsätter:

– Murgrönan som är vanlig på

Gotland har kraftiga rötter som tränger ner mellan stenarna och kan spränga sönder murbruket som håller samman murverket. För att skydda ruinen måste alltså växtligheten hållas i schack. Samtidigt är vi medvetna om att en vacker murgröna är en viktig del av ruinupplevelsen. Därför gör vi förvaltare, tillsammans med erfarna landskapsarkitekter, individuella bedömningar av hur mycket växtligheten ska få breda ut sig för var och en av de ruiner som SFV ansvarar för.

Och som så ofta i ruinomsorgen blir slutresultatet en kompromiss mellan bevarande och upplevelse.

RUMMET: DRAMATEN

Ridå på Stora scenen

NÄR DRAMATEN invigdes den 18 februari 1908 gick salongen i blått och guld då ridån gick upp för Strindbergs klassiker Mäster Olof. Sedan dess har det tjugiga teaterförhänget hängt stadigt fram tills i vår då Statens fastighetsverk tog ned det för en varsam renovering.

Det är inte bara ridån som har varit på plats sedan teatern öppnades. Även vatten- och avloppsledningarna är kvar sedan starten 1908. Under sommaren och hösten byter SFV ut samtliga stammar i fastigheten.

- Vi passar även på att måla om trapphusen och tillgänglighetsanpassa hissarna. Dessutom

A photograph of the interior of a grand theater. The scene is dominated by ornate, gilded architectural details. In the foreground, a balcony with a decorative railing is visible, featuring several spotlights mounted on it. The walls are covered in intricate carvings and moldings. In the background, a stage is visible, partially covered by blue curtains. Above the stage, a large, arched mural depicts a scene with figures, possibly a religious or historical event. The lighting is warm and focused, highlighting the textures and colors of the theater's interior.

gör vi smärre justeringar i salongen, till exempel genom att laga de vadderade räcken, säger Emma Wicander, teknisk förvaltare på SFV.

Parallellt med stambytet bygger Dramaten ett helt nytt övermaskineri för bland annat ljus och dekor med specialutvecklade vinschar och nya ljusbryggor. Byggprojektet innebär att huset vid Nybroplan inte bjuder på några föreställningar under hösten. Men på Lilla scenen och Elverket fortgår verksamheten som vanligt. Den 12 december är det nyöppning för teatern vid Nybroplan. Då kan publiken njuta anblicken av ridån på nytt.

JOHAN WICKSTRÖM

FOTO LENNART ROSANDER

*Kåtor och kyrkstugor
i Fatnomakke kyrkstad
i Vilhelmina.*

STRÖVTÅG

i sommar

Med över 200 besöksmål från norr till söder får vi på Statens fastighetsverk ofta frågan om vilka platser som är våra egna favoriter. Allihop såklart! Men här är några tips för den som vill ut på upptäcktsfärd.

TEXT *Mia Fernlund*

DEN FRIDFULLA KYRKSTADEN

Fatmomakke kyrkstad, i Vilhelmina kommun, har varit en andlig och mångkulturell mötesplats sedan 1700-talet. Den byggdes för att kunna erbjuda avlägsna sockenbor tillfälligt husrum vid kyrkohögtider. Då fanns en strävan att genom kristendomen knyta samerna närmare Sverige. Kyrkstadens kåtor och stugor fick bara användas tillfälligt vid kyrkobesöken. Övrig tid skulle kyrkstaden ligga öde. I Fatmomakke möttes två olika grupper, samer och nybyggare, med två skilda byggnadstraditioner. Det är byggnadernas olikheter, samernas kåtor och timrade kyrkstugor, som i dag bidrar till platsens kulturhistoriska värde. I dag är Fatmomakke fortfarande en levande kyrkstad men även ett naturskyddsområde.

FOTO JENNY KJELLGREN SCHÖNNING/STV

STROSA I VÅRA PARKER

Humlor surrar och fjärl'n prålar i många parker och trädgårdar runtom i Sverige. Det är lika underbart att strosa i Hagaparken, Bergianska trädgården, länsresidensparken i Umeå som i Drottningholmsparken, Botaniska trädgården i Lund eller Uppsala. Varje årstid har sin charm men sommaren är ändå speciell med blomsterprakt och grönska. Dra in doften av rosor eller sniffa på olika sorters kryddor. Häpnas över frukter och grönsaker som växer så det knakar. Eller lägg dig på en gräsmatta och titta på himlen och dröm dig bort en stund.

VIKINGAVANDRA PÅ BIRKA

Böljande gröna fält, skogsdungar, ett museum och en vikingaby vid vattnet. Birka på Björkö och Hovgården mitt emot på Adelsö i Mälaren är ett fint val för en heldag med båttur, promenad och picknick. Det är svårt att förstå att denna plats var en knutpunkt för handel på 700-talet. Men med en bra guide går det att forma sig en bild av staden och dess invånare i detta natursköna område. Att åka hit på egen hand utan förkunskaper blir en annan slags upplevelse som till största del handlar om vacker natur. Med ett besök på museet på Björkö ser du också platsen med andra ögon.

FOTO ANNIE ANDERSON/STV

MED UTSIKTEN UNDER JORD

Till kronoholmen Öja i Stockholms södra skärgård kommer många seglare och båtturister varje år. På öns södra del kan man promenera i genuin skärgårdsbebyggelse och omkring Sveriges äldsta fyr Landsort. I folkmun kallas ön ofta för Landsort istället för Öja.

Förutom fyr och fin bebyggelse finns här även en underjordisk militäranläggning, ERSTA-batteriet, som byggdes 1974–78. Det är ett fyravåningshus av stål inuti berget, dimensionerat för ett underjordiskt samhälle byggt för att försvara landet mot invasionsstyrkor och konstruerat för att kunna stå emot kärnvapenangrepp. Idag är det ett av de fyra som finns kvar av ursprungliga 26 och klassat som byggnadsminne. Sedan 2012 förvaltas anläggningen av SFV.

VÄSTKUSTENS NYA LANDMÄRKE

Strosa tillsammans med fåren i naturen vid Pilane gravfält på Tjörn och beundra eller förfasas över de omtalade skulpturerna som varje år byts ut, helt eller delvis, och har nya teman. Ett stående inslag sedan några år tillbaka är ett 15–20 meter högt huvud i marmor uppe på den högsta punkten, skulpturen Anna av Jaume Plensa.

– Den är verkligen värd ett besök bara den och en häftig upplevelse. Numera är den också ett landmärke på Västkusten eftersom den syns så vida omkring. Hela skulpturparken är otroligt sevärd och den har utsetts till en av ”Europas tio-i-topp av skulpturparker” av brittiska The Guardian, hälsar Maria Hallberg, SFV:s fastighetschef i Göteborg. För den som är nyfiken finns mer att läsa på: pilane.org

MJUKT OCH HÅRT PÅ MARSTRAND

Den klassiska bilden av Marstrand är vyn över havssundet från Koön fyllt av båtar, med Carlstens fästning som tornar upp sig högst upp på berget bakom en krans av bohuslänska sommarhus i vitt och pastell. Men här finns såväl vackra promenadstigar – över hela ön och i det gröna inre – som solvarma kullerstengator kantade av hus med syrenbersåer, rosor och annan växtlighet att beundra. Som SFV:are besöker vi självklart fästningen och funderar över de fasansfulla öden och äventyr som utspelat sig bakom murarna.

CYKELSEMESTER PÅ VEN

På den cykelvänliga ön Ven, sydväst om Skånekusten, finns en rekonstruerad historieskatt att besöka. Här verkade vetenskapsmannen Tycho Brahe i slutet av 1500-talet. Hans astronomiska upptäckter och noggranna observationer gav honom internationell berömmelse. I sitt observatorium Stjärneborg – det dittills största och bäst utrustade i världen – konstruerade och förbättrade Tycho Brahe en stor mängd astronomiska instrument. Efter att han lämnade ön 1597 förföll fastigheten snabbt, men en del av byggnaderna har rekonstruerats av Statens fastighetsverk. Idag är det en intressant plats att besöka, inte minst för den vackra trädgården.

EN OAS I PARIS MARAIS-KVARTER

Innanför en blå port i Marais-kvarteren i Paris hittar vi ett stycke svensk kultur. I Svenska institutets vackra byggnad finns såväl en rad utställningar av konst, design och foto som kafé. Vid vackert väder är en fika på den stenbelagda innergården en oas för besökare. Palatset – Hôtel de Marle – är uppkallat efter Christophe Hector de Marle som var

rådgivare till den franska regeringen. Han köpte hus och mark 1572 och uppförde den äldsta delen av den nuvarande byggnaden. Gunnar Lundberg, svensk kulturattaché och konstkännare, övertygade 1965 finansminister Gunnar Sträng att huset var ett kap och det är bakgrunden till att det än i dag ägs av svenska staten.

För 300 år sedan, sommaren 1719, härjade ryska flottan längs de svenska kusterna. En av de orter som drabbades var Lövestabruk, där nästan alla byggnader förstördes. Men familjen De Geer byggde upp bruksorten från grunden igen.

TEXT Thorsten Sandberg ILLUSTRATION Oskar Olsson

Anekdoten: Bruksorten som återuppstod

NÄR RYSSARNA HÄRJAT färdigt återstod inte mycket av det stolta samhället Lövestabruk, förvärvat och utvecklat av industrialisten Louis De Geer i mitten av 1600-talet. Bruket, beläget i nordöstra Uppland, var landskapets rikaste i sitt slag.

Under ett fasansfullt dygn hade merparten av bebyggelsen bränts och jämnats med marken. Bruksarbetarna och deras familjer tvingades fly för livet ut i de djupa skogarna runt samhället. Skolan, smedjorna, bostadshuset, kyrkan och herrgården – allt maldes sönder av den ryska soldatesken.

Ofantliga mänskliga och materiella värden gick till spillo. Denna tragedi drabbade Lövestabruk för precis 300 år sedan, den sista veckan i juli 1719.

ANGREPPET PÅ BRUKET var en del i den stora ryska militär-offensiv som Peter den store släppte loss mot den svenska östersjökusten från Gävle i norr till Södertälje. Tsaren hade tappat tålamodet med de resultatlösa fredsförhandlingarna på Åland i slutfasen av Stora nordiska kriget. Med vapenmakt

skulle Sverige tvingas på knä. Terror mot civilbefolkningen och förstörelse av samhällsviktiga industrianläggningar var strategin.

När de fiendliga galärerna siktades ute på Ålands hav drogs i all hast militär personal och bondeuppbåd samman till en försvarslinje. Men denna förslog inte särskilt långt.

Efter att ha mjukat upp de svenska försvararna med kanonbeskjutning vällde ryssarna i land från de 16 galärerna. Hela byn Grönö eldades upp och vägen till Lövstabruk låg öppen. Efter fullföljt uppdrag drog sig ryssarna tillbaka från resterna av Lövstabruk nästan lika snabbt som de kommit. Härjningståget fortsatte till andra platser i Norduppland. Stora nordiska kriget avslutades med freden i Nystad 1721 som blev dyrköpt för Sverige.

VID DEN HÄR tiden ägdes Lövstabruk av Louis De Geers sonson Charles De Geer. Denne hade ärvt Lövstabruk på 1690-talet och uppförde en herrgårdsanläggning som stod klar 1702. Det var denna byggnad som ryssarna eldade upp. Charles De Geer hade ett stort engagemang för Lövstabruk och bygden, och förstörelsen av brukssamhället tog nästan knäcken på honom. Dock inte ekonomiskt, eftersom han hade goda inkomster från sina andra egendomar.

Omgivningen övertalade honom att bygga upp bruket, kyrkan och herrgården på nytt. Den ståtliga herrgård som idag kan ses är ett verk av honom. Charles De Geer hann dock

aldrig se den färdiga anläggningen. När han dog 1730 hade man ännu inte lagt in golven.

CHARLES DE GEER hade inga barn. Han bestämde därför att Lövstabruk skulle övertas av brorsonen och namnen Charles De Geer, som var tio år då han blev bruksägare i stor stil.

Han gjorde en ovanlig karriär, där ett framgångsrikt ledarskap för Lövstabruk samsades med passionen för entomologi.

Intresset för insekter började med en silkesmask. Studiet av det lilla djurets utveckling till fjärl grep unge Charles. Ett intresse för entomologisk forskning hade fötts, vilket så småningom ledde till att han blev en av

1700-talets främsta auktoriteter på området.

Charles De Geers vetenskapliga författarskap kröntes av ett sjubandsverk om insekternas liv. Böckerna hade en central plats i det bibliotek han lät bygga vid bruksdammen, ett stenkast från herrgården. Vid Charles De Geers död 1778 stod cirka 8 000 böcker i hyllorna – och där står de alltjämt kvar. Många är unika och samlingen lockar fortfarande forskare från hela världen till den lilla bruksorten. *

KÄLLOR: Tomas Anfält, "Från nytta till nöje. Ett svenskt herrgårdsbibliotek" (1993), Ann-Charlotte Ljungholm (red), "Lövstabruk. Ej sin like i hela riket" (2011), Sven Sjöberg, "Rysshärjningarna i Norduppland" (1976).

»Under ett dygn hade bebyggelsen jämnats med marken.«

FÄSTE I VÄST

En sommarnatt för exakt 300 år sedan var Nya Älvsborgs fästning på vippen att tvingas ge upp mot danskarna. Men några överraskande kanonskott från Hisingsidan vände striden till svensk triumf – det är därför Göteborg 2021 kan fira 400 år som svensk stad.

TEXT Lars Hjerberg FOTO Bert Leandersson

*I över ett sekel har Götiska
förbundets gjutna symbol prytt
Nya Älvsborgs borggård – allt för
att påminna om den försvarsfond
förbundet initierade 1892.*

*Tornbyggnaden på
Nya Älvsborg bär
fästningsarkitekten
Erik Dahlberghs märke.
I tornets nedre del ryms
Garnisonskyrkan med
välbevarad original-
inredning.*

Om inte kommandant Lillie och hans mannar slagit tillbaka amiral Tordenskjöld den där julnatten 1719 hade vi kanske suttit här och pratat danska nu, ler Statens fastighetsverks förvaltare Thomas Andreasson och kisar lite mot den skarpa vårsolen på Avenyn i Göteborg.

En halvtimmes färd ut i havsbandet ligger Nya Älvsborgs fästning på en flikig holme. Liten, och därför lätt att överblicka, men samtidigt begränsad för den som vill stärka sitt försvar.

Danskarna brukade kalla ön för Gotenbrille eftersom man tyckte att strandlinjen påminde om ett par glasögon. Att danskarna hade ett eget namn på holmen berättar samtidigt något om deras stora intresse för Göteborgs inlopp.

– Den här öppningen i Göta Älv har ju alltid fungerat som en pulsåder, säger slottsarkitekten Mikael Nädele som kan Nya Älvsborgs historia på sina fem fingrar.

REDAN PÅ 1600-TALET var älvmynningsens betydelse uppenbar. I synnerhet som Bohuslän i norr ännu var i norsk ägo och Danmark fortfarande regerade över både Skåne och Halland.

Grannen i söder hade vid den här tiden flera gånger erövrat och begärt lösen för ett äldre fort på fastlandet kallat Älvsborgs slott, och i vattnen utanför Göteborg pågick ständiga konfrontationer om handelsvägar och försörjningsleder. 1643 hade en dansk sjöstyrka till och med anfällt Göteborg och gjort ett allvarligt försök att spärra inloppet.

I och med freden i Brömsebro 1645 flyttades visserligen den svenska gränsen söderöver, men det fanns ingen tid att förlora: Göteborg, den nya staden i väster, behövde tveklöst ett värn som kunde möta fienden redan ute i inloppet.

JOHAN WÄRNSKIÖLD, SOM adlats för sina insatser i det nyligen avslutade trettioåriga kriget, fick uppdraget att förse den så kallade Kyrkogårdsholmen med en respektingivande fästning, och 1653 lades grunden för det bygge som senare kom att fullföljas av den energiske Erik Dahlbergh.

– Under 15–20 år bedrev Dahlbergh en fullständig fantastisk verksamhet, säger Mikael Nädele.

– Lite förenklat kan man säga att han samtidigt byggde fem försvarsanläggningar i Västsverige. Förutom att han utvecklade Nya Älvsborgs fästning, Carlstens fästning på Marstrand och Bohus fästning i Kungälv, byggde han också – helt från grunden – Skansen Kronan och Skansen Lejonet i centrala Göteborg.

Eftersom Nädele, på Statens fastighetsverkets uppdrag, är slottsarkitekt för såväl Älvsborgs nya fästning

NYA ÄLVBORGES FÄSTNING

Nya Älvsborgs fästning, vid Göta älvs inlopp, började byggas 1653 och var färdig 1677. Under 1700-talet utfördes flera om- och tillbyggnader, bland annat revs tornets överdel.

Från slutet av 1700-talet till 1866 fungerade fästningen som fängelse. 1868 upphörde Nya Älvsborgs fästning att räknas som försvarsanläggning. Under första världskriget var fästningen förråd och förläggning.

Sedan 1971 är Nya Älvsborgs fästning ett populärt utflyktsmål. Fästningen är statligt byggnadsminne.

Slottsarkitekten Mikael Nädele och Statens fastighetsverks förvaltare Thomas Andreasson välkomnar nytt liv och fler aktiviteter till Nya Älvsborg i Göteborgs havsband.

Kommandantshuset (till vänster) och befälshuset byggdes båda kring 1700 med valmade tak och i endast en våning för att inte exponeras för fienden.

»Jag hör dunder och brak och ser karoliner och soldater här på borggården.«

som Carlstens fästning kan han lätt identifiera paralleller och särdrag de båda samtida försvarsanläggningarna emellan.

– Centrala torn är den gemensamma nämnaren för Dahlberghs arbeten. I takt med att kanontekniken utvecklades och man kunde skjuta längre krävdes ett större försvarsdjup. Det löste Dahlbergh genom att bygga torn, säger Mikael Nädele och fortsätter:

– Med det räfflade kanonröret – en svensk uppfinning förresten – kunde man i mitten av 1800-talet skjuta både längre och säkrare. Då gick det inte längre att försvara en liten vattenomgärdad anläggning som Nya Älvsborg. Den blev direkt oanvändbar. På Carlsten etablerade man nu de norra och södra Strandverken.

Redan 1839 offentliggjordes att Nya Älvsborgs fästning spelat ut sin roll i försvaret av älvmynningen, och 1868 följde det ofrånkomliga avvecklingsbeslutet.

ATT HA UPPDRAG som förvaltare på SFV kan medföra täta besök till svåråtkomliga platser. För Thomas Andreasson innebär det många båtresor, ibland dessutom i tuff sjö.

– I mitt ansvarsområde finns både försvarsanläggningar, gravfält och fyrplatser med små enkla stugor i karga miljöer. Men för mig är Nya Älvsborgs fästning tveklöst nummer ett.

Många infödda göteborgare har, precis som Thomas Andreasson, besökt den spännande fästningen på en tidig skolresa. Att efter en lagom lång båtturen möta de respektgivande fästningsmurarna, det mäktiga tornet, kanonerna och fängelsehålorna kan få fantasin att skena iväg för vem som helst. Gammal som ung.

Thomas Andreasson har i alla fall inga som helst problem med att i den värmande vårsolen framkalla dramatiska bilder kring vad som en gång kan ha utspelat sig på fästningen:

– Jag hör dunder och brak och ser karoliner och soldater här på borggården, säger han och hoppas att det redan nästa sommar ska gå att erbjuda nyfikna besökare en doft av kruttrök igen.

FYRA FÖRGRUNDSGESTALTER I FÄSTNINGENS HISTORIA

Johan Wärnskiöld

(1610–1674) fick sina ritningar för bastionfästningen Nya Älvsborg antagna 1652. Året därpå inleddes byggnadsarbetet under ledning av Wärnskiöld själv. Efter hans bortgång utvecklade och slutförde Erik Dahlbergh projektet. Båda har idag gator uppkallade efter sig i Göteborg.

Erik Dahlbergh

(1625–1703) var den svenska stormaktstidens främsta fästningsarkitekt. Från 1670-talet utvecklade han en rad försvarsanläggningar längs västkusten, men var även verksam på många andra håll. Dahlbergh använde ofta tornformationen och anpassade gärna sina projekt efter lokala förutsättningar.

Jean de la Vallée

(1624–1696) följde i sin fars spår och kom att bli en av landets främsta arkitekter. Han fullföljde faderns arbeten med Ridarhuset och bedöms, utöver flera av Stockholms främsta palats, också vara mannen bakom Kronhuset i Göteborg och kyrkointeriören på Nya Älvsborgs fästning.

Peter Tordenskjöld

(1690–1720) norskfödd viceamiral som fick hjältestatus i den danska örlogsflottan. Sin största seger vann han i juli 1716 i slaget vid Dynekilen, norr om Strömstad, men tre år senare tvingades han retirera från Göteborgs inlopp sedan erövringen av Nya Älvsborgs fästning misslyckats.

I mitten av 1800-talet lanserades nya kanoner som gav längre skottlinjer. Nya Älvsborg kunde nu inte längre försvaras och fästningen blev på kort tid omodern.

*Även om holmen i Göteborgs
inlopp inte är större än att man
utan problem kan överblicka den,
är det lätt för besökaren att hitta en
egen vrå för en fikastund i en både
historisk och vacker miljö.*

På borggården till Sveriges bäst bevarade 1600-talsfästning står fortfarande de låga byggnader med valmade tak som redan kring 1700 fungerade som Kommendantshus och Befälshus.

– Det är ju som en liten stad här inne med olika typer av byggnader: vanliga hus, försvarsrum, valv, torn och kyrka, säger Mikael Nädele.

Sjukhusbyggnaden och Corps de Garde – vaktstyrkans logement – är från senare delen av 1700-talet, men den riktiga pärlan döljs nedtill i Dahlbergs tornbyggnad från 1708. Där lyser den lilla Garnisonskyrkan än idag med sin välbevarade originalinredning. Det är med andäktighet man tar steget in över tröskeln och blickar upp mot korset och kungen. Att kyrkan i modern tid avkristnats spelar just då mindre roll. Och att fästningen långt in på 1800-talet också fungerade som fängelse är en helt annan historia.

Men det är förstås inte de avskräckande hålorna i fästningsmuren som Thomas Andreasson och Mikael Nädele väljer när jag ber dem att berätta om sina favoritplatser.

– Om man står här uppe på bastionen Havsfrun i solnedgången och tittar ner mot tornet och kyrkan

– då kan man följa en centralinje genom hela fästningen. Den upplevelsen är verkligen svårslagen, säger Thomas Andreasson.

– Jag har ett starkt minne från när vi för ett par år sedan stod högst uppe på tornet och blickade ut över omgivningarna. Det var väldigt speciellt, kontrar Mikael Nädele.

Där uppe kan man väl se till Vinga?

– Vinga? En klar dag kan du se ända till Danmark!

Utom synhåll, i centrala Frederikshavn på andra sidan Kattegatt, står danskarnas hjälteamiral Tordenskjold stolt staty. I Sverige fick han aldrig ens en byst – det kan vi tacka Nya Älvsborgs fästning för. *

Nya Älvsborgs murar har alltid varit oputsade, därför påminner dagens utseende i allt väsentligt om det som mötte fästningens soldater redan på 1600-talet.

UNIK PLATS MED MÅNGA MÖJLIGHETER

Nya Älvsborgs fästning är en unik plats med stora möjligheter för kommande hyresgäster, menar förvaltaren Thomas Andreasson på SFV.

SEDAN SOMMAREN 2018 står Nya Älvsborg tomt. Därför söker SFV en ny hyresgäst att bygga något långsiktigt tillsammans med.

– Helst en motpart med erfarenheter av liknande verksamhet, och gärna med spännande tankar om hur man kan utveckla fästningen, menar förvaltaren Thomas Andreasson på SFV som sätter

fästningen som nummer ett bland sina förvaltningsobjekt:

– Det är en helt unik plats. Här finns en komplett och koncentrerad fästning. Dessutom är holmen en stilla och mysig plats med havet alldeles inpå.

Enligt honom rymmer platsen många olika möjligheter som är värda att lyfta fram, till exempel:

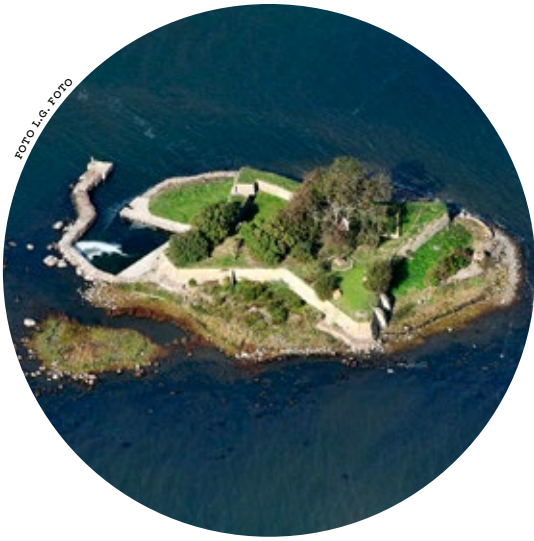
- Båtturen till fästningen.
- Guidade, gärna dramatiserade, visningar.
- Restaurang- och caféverksamhet.
- Konferens och evenemang.
- Bröllop och fest för slutna sällskap.

I väntan på att en ny hyresgäst etablerar sig ute på holmen i hamninloppet satsar SFV under 2019 närmare 15 miljoner kronor på att byta vatten- och avloppssystem samtidigt som strömtillförseln ses över och fiberkablar grävs ner. Dessutom ska en ny sopstation byggas.

– Sedan står vi rustade för nya utmaningar, och till 2020 hoppas jag att vi har en ny hyresgäst på plats, säger Thomas Andreasson.

Fotnot: Sommaren 2019 kommer Strömma Turism & Sjöfart se till att turister och nyfikna göteborgare kan göra den halvtimmeslånga resan från Lilla Bommen i centrala Göteborg ut till fästningen.

SKISSEN: GRIMSKÄRS SKANS

Den hemliga ön

EN KILOMETER SYDOST om Kalmar slott sticker Grimskärs skans upp. En historiskt betydelsefull ö med en nyckelposition i de ständiga striderna mellan Danmark och Sverige. Runt 1620 befallde Gustav II Adolf ståthållaren Herman Wrangel att befästa Grimskär.

Cirka 400 man sattes i arbete för att uppföra den fyruddiga stjärnskans som fortfarande finns kvar. Arbetet bedrevs dag och natt. Skansen var relativt liten, mätte bara 60 meter diagonalt från spets till spets.

Läget var besvärligt. Skansen utsattes för ständiga stormar och oväder och byggnadens skick försämrades snabbt. 1650 gör A. Berg ritningen här intill som visar det akuta renoveringsbehovet. Här kan vi bland annat utläsa att kanonerna (position B på skansen) "äre nu så förfalne att dhe till inthet dhera brukas kunna". Och krutlagret (position C) är det inte heller mycket bevänt med: "Kruthualfwet är och mijcket otäät".

NÅGRA DECENNIER senare restaurerades skansen och den utgjorde ett viktigt skydd fram till 1760-talet, men förlorade därefter sin betydelse. 1822 avfördes den från rikets fasta försvar.

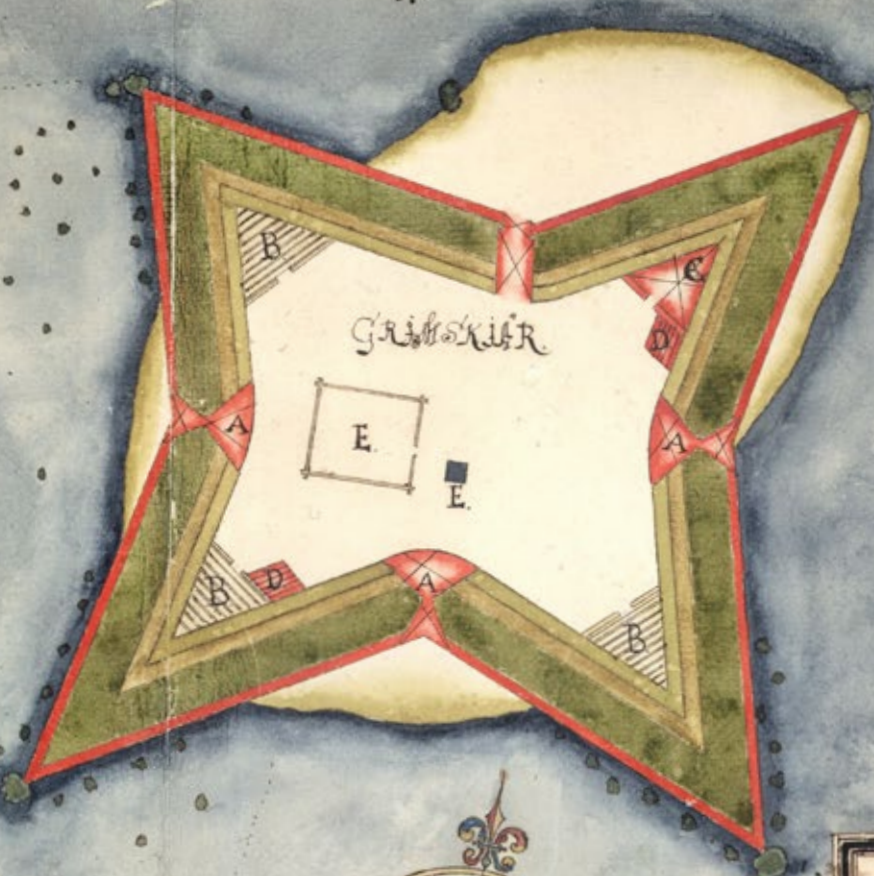
Under 1900-talet fick Grimskär återigen en militär betydelse. Då byggdes en hemlig minstation i öns berggrund. Från denna ubåtsliknande anläggning bevakades sjöfarten i sundet. Här hade minor placerats ut ifall en fiende skulle dyka upp, till exempel ryska ubåtar.

I dag kan besökarna gå ned i öns hemliga och trånga inre, där besättningen på 12 man höll utkik. Väl på ön kan man också begrunda det historiska faktum att Grimskär en gång kallades Stegelholmen och var en avrättningsplats där brottslingarna steglades på hjul och lämnades som varnande exempel för dem som passerade längs farleden.

Det finns många skäl att ta en sommartur ut i Kalmar-sund.

JOHAN WICKSTRÖM

Notarium Explicatio.

A. äro Sjöfästas Skottel eller andra geurer.

B. äro Battningar, gånks os äro ämnade till att logera soldat under kriget, os slijst fasten där något i försvarning till skantzens försvar, sliken äro uti förestat att de till inlyst öfver skantzens källan.

C. Skil gälfäst, är os mycket oöfadt.

D. äro Trappor, oss Hoppiga på vallarna.

E. Skottkastning os Brunnar.

5. **ÅRHNLÄNSKE TOLBOJTIGE RODEA** 10. *Kalmar 1679. N° 3.*

ANSVARSFULLT ARBETE

Statens fastighetsverk upphandlar bygg- och entreprenadtjänster för över 2 miljarder kronor om året. Nu finns en ansvarskod som gäller för alla leverantörer som arbetar på uppdrag av SFV.

TEXT David Grossman ILLUSTRATION Veronica Ballart Lilja

Som statsanställda arbetar vi på medborgarnas uppdrag. Vi ska uppträda på ett sätt som bidrar till samhällsnytta och till att bygga och bevara förtroendet för myndigheterna och staten. Så skriver Ingrid Eiken Holmgren, generaldirektör på Statens fastighetsverk, i inledningen till Ansvarskod för leverantörer, som ingår i alla SFV:s annonserade upphandlingar sedan årsskiftet. I den definieras viktiga krav och förväntningar på samarbetet med leverantörer, konsulter och entreprenörer som arbetar på uppdrag åt SFV i Sverige och även utomlands.

– Ansvarskoden kommuniceras vid startmöten och är formulerad för att vara ett verktyg i dialog och kravställning i hela vår verksamhet. Den blir också en del i avtalsuppföljningen och planerade revisioner, säger Jesper Riis, upphandlare vid SFV.

KODEN ÄR INDELAD i tre delområden: Affärsetik, Arbetsförhållanden och mänskliga rättigheter samt Miljö.

– Det är inte något nytt att ställa krav på ansvarstagande och etik men ansvarskoden ska förtydliga och konkretisera kraven och göra det lättare att följa upp dem, säger SFV:s hållbarhetschef Anna Åström.

– Det är viktigt att vi som myndighet själva lever upp till de krav vi ställer på våra leverantörer. Ansvarskoden är en grund för att tillsammans med leverantörerna bidra till de globala målen för en hållbar utveckling, Agenda 2030.

AFFÄRSETIK

Att arbeta effektivt och opartiskt är centrala delar i den statliga värdegrunden. Skattemedlen ska användas effektivt. Därför måste alla leverantörer följa de lagar som finns när det gäller upphandlingar, skatter och konkurrens. Den etiska standarden ska ligga på en hög nivå för att undvika korruption, mutor, jäv, penningtvätt och konkurrensbegränsningar.

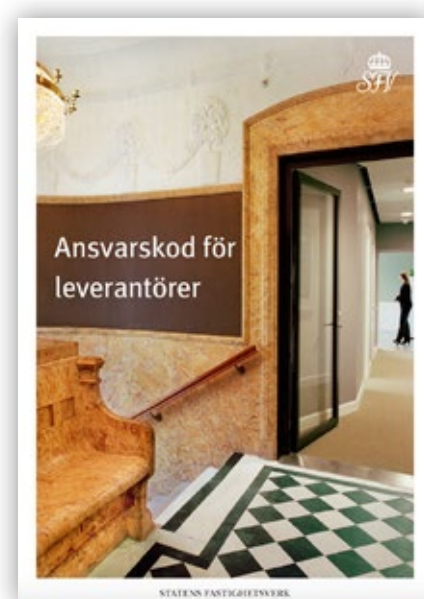
ARBETSFÖRHÅLLANDEN OCH MÄNSKLIGA RÄTTIGHETER

En god arbetsmiljö är a och o. Alla leverantörer som jobbar åt SFV ska ha en säker och hälsosam arbetsmiljö och arbeta för att förebygga olycksfall och sjukdomar. Ingen diskriminering får förekomma vid rekrytering, lönesättning eller utbildning. Alla anställda ska ha rätt att välja att ansluta sig till fackföreningar och allt arbete ska ske under frivilliga former. Barnarbete får inte förekomma.

MILJÖ

Alla leverantörer ska arbeta målmedvetet för att minska påverkan på miljön och klimatet. Användningen av energi, vatten och andra resurser ska vara effektiv och förbättras successivt. Det är också viktigt att ta hänsyn till och i möjligaste mån gynna den biologiska mångfalden. Utsläppen till luft, mark och vatten ska minimeras, och avfallet ska hanteras ansvarsfullt.

Hela ansvarskoden finns att läsa på www.sfv.se/hallbarhetsarbete

FOTO OKTOD

Lyckat samarbete fortsätter

OM TIO ÅR ska Kalmar slott vara Sveriges mest populära historiska besöksmål för barn. Och i Borgholms slott finns planer på att installera en hiss i ruinen.

Det är några av målen i de nya utvecklingsplaner för slotten som Statens fastighetsverk har tagit fram tillsammans med Kalmar kommun och Borgholms kommun. De nya planerna är en fortsättning på det lyckade samarbete som pågått mellan SFV och kommunerna sedan runt tio år tillbaka.

FOTO SFV

BÄTTRE UTSIKT FÖR FORSKARNA PÅ KB

ALLTSEDAN 1940-talet har Kungliga biblioteket i Stockholm haft problem med kondens i sina fönster, framför allt i forskarläsesalen. Men i sommar pågår en välbehövlig renovering. Många olika lösningar har testats för att få bort kondensen, men nu har SFV slutligen valt att beställa specialmåttade innerfönster i stål för att få dem så täta som möjligt. Samtidigt som innerfönstren byggs om renoveras fönstersmygarna, och de äldre ytterfönsterna av smidesjärn kittas om och målas.

FOTO SFV

ARKEOLOGISKA FYND VID SKANSEN LEJONET

VID UTGRÄVNINGARNA kring fästningen Skansen Lejonet i centrala Göteborg har arkeologerna gjort spännande fynd. Nyligen grävde man fram en mindre försvarsanläggning från slutet av 1400-talet, där det tydligt går att se murar och golv som en gång varit utjämnade med kalkbruk. Tidigare i år fann arkeologerna även ett gammalt solur i kalksten, förmodligen från 1500- eller 1600-talet.

Utgrävningarna görs för att skydda fornlämningar med anledning av det stora Västlänkenprojektet.

FOTO SFV

NYGAMLA LINDAR I BAROCKPARKEN

NU FORTSÄTTER den återplantering av parklindar i barockparkens alléer vid Skoklosters slott som påbörjades 2017. De nya träderna härstammar från de befintliga träderna som är flera hundra år gamla. Arbetet med att ta fram nya lindar startade 2013, då SFV:s trädgårdsspecialister lät skott från de gamla träderna rota sig och utvecklas till egna plantor. Efter några år i en plantskola har de nya lindarna nu successivt börjat planteras tillbaka i de gamla stubbarna – tryggt skyddade bakom stängsel.

FOTO MARINMUSEUM

VRAKET FICK EN NY HISTORIA

I EN INGLASAD undervattensgång i Karlskronas Marinmuseum har besökarna kunnat studera resterna av ett 1700-talsfartyg. Tidigare trodde man att det var linjeskeppet Göta Lejon som vilar här, men nyligen stod det klart att det med största sannolikhet är ett annat fartyg: örlogsskeppet Prins Carl, som på 1700-talet seglade med en besättning om cirka 600 man och med 68 kanoner ombord.

Det är marinarkeologer från Sjöhistoriska museet som gjort upptäckten efter ett antal analyser runt vraket.

Kulturarvet är en angelägenhet för alla

Kulturarv och traditioner spelar en viktig roll för att skapa gemenskap i ett samhälle, det för samman människor och är en del av vår identitet. Just eftersom kulturarv är så viktigt för den sociala gemenskapen är kulturarvet ofta särskilt utsatt i krig och konflikter. Det har vi inte minst sett bevis på i och med IS omfattande och systematiska förstörelse i Syrien och Irak.

Är medveten förstörelse av monument och förskingring av kulturarv som en rationell del av krigföring något nytt? Svaret är att metoden använts så långt tillbaka vi kan följa, men inte alltid av samma skäl. De allierades bombningar av kulturstaden Dresden i mars 1945 kan ses som ett exempel på krigshandlingar med syfte att bryta ner befolkningens kampvilja, och förstörelsen av buddhastatyerna i Bamiyan i Afghanistan syftade till att "bevisa" att det funnits monokulturer utan kontakt, handel, utbyten och påverkan.

FÖRSTÖRELSEN OCH PLUNDRINGEN av kulturarvet i Irak och Syrien har inte bara berövat nutiden och framtiden på kulturarv och historia utan också lett till ökande handel med stulna kulturföremål. Detta är inte heller något nytt, men vad vi nu ser för första gången är att den illegala handeln finansierar terror.

FN-organet Unesco tog initiativ till resolutioner om detta i FN:s säkerhetsråd. Det ledde till att medlemsländerna fick i uppdrag att förstärka sin organisation för att förhindra den illegala handeln. I Sverige har en samverkansgrupp med bland andra Riksantikvarieämbetet, Statens museer för världskultur, Polisen och Tullverket tillsatts som tillsammans ska motverka att Sverige blir ett transitland för stulna och olagligt utforslade kulturskatter.

FOTO SVENSKA UNESCORÅDET

»Det går att knyta ihop det lokala med det globala.«

Det internationella samarbetet sker i långa processer eftersom det alltid handlar om att få med så många länder som möjligt. Unesco är en central aktör i arbetet för att få fram mellanstatliga överenskommelser, där förstörelser definieras som brott och inte längre kan ursäktas som en oundviklig konsekvens av konflikter.

En milstolpe i det internationella arbetet är den unika domen i internationella brottsmålsdomstolen i Haag från september 2016, där det slogs fast att förstörelsen vid världsarvet Timbuktu i Mali var ett krigsbrott. Förhoppningen är att domen blir prejudicerande.

MEN TROTS naturkatastrofer och krig är bristen på kunskap och insikt det största hotet mot bevarandet. Händelser de senaste åren har visat att det i många länder saknas en förståelse för nödvändigheten av att bevara kulturarv – i alla dess former. Bevarandet ses som en kostnad, en teknisk fråga bland andra eller en fråga enbart för experter.

Museer, kulturarvs- och minnesinstitutioner, världsarvsstäder och fastighetsägare med flera på olika nivåer har ett stort och viktigt ansvar: Ni måste berätta om kulturarvet för fler och visa människor utanför expertkretsarna varför bevarande är viktigt. Ni måste alla vara en del av arbetet för att ge kulturarvet en funktion i samhällslivet som det uttrycks i Unescos världsarvskonvention. För att lyckas med detta måste ni nå människorna, individerna i vårt samhälle, och inte bara institutionerna och experterna. Detta är en stor pedagogisk uppgift, men den är inte omöjlig. Det går att knyta ihop det lokala med det globala och det är möjligt att presentera kulturarvet som en angelägenhet för alla.

Förståelse tillsammans med stark och bred förankring är själva förutsättningen för långsiktigt bevarande.

MATS DJURBERG, *generalsekreterare Svenska Unescorådet*

POSTTIDNING B

RETURADRESS Kulturvärden c/o Titeldata, Box 15010, 167 15 Bromma

Prenumerera på Kulturvärden eller ändra din prenumerationsadress:

www.kulturvarden.prenservice.se eller ring 0770-457 152.

Mot en expeditions- och portoavgift på 180 kronor

får du fyra nummer av Kulturvärden.

FOTO MELKER DAHLSTRAND

AV DET RÄTTA VIRKET

DOFTEN AV NYSÅGAT virke och tjärved möter besökaren på vinden till Båtsmanskasernen – Kasern II på Skeppsholmen i Stockholm. Golvet är på plats och timmerna tillverkar och reser nu takstolar – med stödben, stickbjälke, högben och hanbjälke. Totalt blir det 32 takstolar i den stora huskroppen.

– Varje takstol väger ungefär ett ton och det tar två man en dag att bygga, berättar Erik Byberger, som är en i teamet av skickliga hantverkare.

Att bygga ett tak till en kulturfastighet med samma metoder som användes då huset byggdes på 1800-talet kräver både hantverksskicklighet och material utöver det vanliga. Det tätvuxna furuvirket kommer från Rinns såg i Värmland och dymlingarna (träpluggarna) av ek kommer från Tyskland.

MIA FERNLUND